

Uvod v socialno ekologijo

Tokratni blok, *Socialna ekologija*, je namenjen teoretski tradiciji, kot jo je od petdesetih let zastavljal in definirala starosta ekologije, Murray Bookchin, ter jo skupaj z Danielom Chodorkoffom ter številnimi kolegi in kolegicami v zadnjih tridesetih letih teoretsko in praktično utemeljuje na Inštitutu za socialno ekologijo v Vermontu. Opus Bookchinovih del zaobjema široko vzajemno polje o naravi in družbi, harmonizaciji narave in človeka, o konceptih razvoja, politični ekologiji, neposredni demokraciji ipd., ki se jo podobno lotevata le ozek krog kritične znanosti in aktivistična praksa. Socialna ekologija proučuje vrsto pojavnosti in procesov. Izjemna je na primer njena radikalizacija znanosti in znanstvenosti, s čimer socialna ekologija v znanost subverzivno vpeljuje kritičnost, integrativnost in rekonstruktivnost. Socialno ekologijo bi zato lahko postavili v katerokoli polje – od raziskovanja socialnega razvoja do izobraževanja in znanosti, od prirodoslovja do antropologije, od oikosa do patosa itn. Njen največji domet je gotovo v tem, da o posameznih področjih življenja in delovanja sodobne narave odgovarja s socialno ekologijo, celostnim in koherentnim pogledom, ki analizira pretekle procese vse do korenin, da bi razumela ter analizirala sodobne procese in si drznila odpirati ideje, vizije in utopije.

Socialna ekologija se loteva prve narave (vsega, kar je obstajalo pred pojavom človekove kulture in evolucije človekove kulture) in druge narave (obdobje prirodoslovja, ki sta ga zaznamovala vpliv človeka in njegove kulture) radikalno drugače, kot večina okoljskih, ekoloških in naravovarstvenih perspektiv. Je koherentna radikalna kritika sodobnih družbenih, političnih in antiekoloških trendov, je obnavljajoč ekološki, skupnostni (kolektivni) in etični pristop k družbi. Socialna ekologija je teorija in praksa, je poskus preslikave najboljših idej Marxa in anarhizma, črpa iz antropologije, zgodovine, filozofije in ekoloških ved na način, ki nam pomaga razviti kritično analizo sodobne (ekološke) krize. Je vizija in način reševanja kriz. Je celostni pogled na globalne procese, refleksija in kritična analiza teh procesov ter sugeriranje konkretne utopije, ki izhaja iz specifičnega družbenega in naravnega okolja.

Ker nas je skoraj pred letom dni (13., 14. in 15. maja 2004, Trst, Gorica, Ljubljana) obiskal Bookchinov sodelavec, antropolog, anarhist in marksist Daniel Chodorkoff, smo priložnost izkoristili tudi za pripravo krajšega elaborata o socialni ekologiji za ČKZ-jeve bralke in bralce, saj nam lahko socialna ekologija kreativno pomaga pri utemeljevanju številnih temeljnih protislovij sodobnih kapitalističnih procesov.

Chodorkoff in Bookchin sta leta 1974 v Plainfieldu v Vermontu ustanovila ekonomsko in politično avtonomen Inštitut za socialno ekologijo, ki jima je služil kot platforma za teorijo in prakso, teoretizacijo in refleksijo prakse, predvsem pa kot prostor za srečevanje alternativnih, inovativnih pristopov in idej, vizij in utopij, ki vse pogosteje vznikajo po planetu, ter radikalnega, dialoškega izobraževanja, po kakršnem se kažejo potrebe že vse od nastopa neoliberalne paradigme – po kateri je prihodnost že določena in neizmerno pozitivna – in na kar je v zadnjem stoletju opozarjalo vse več šol in posameznikov ter posameznic. Za vsako transformacijo družbe je predpogoj tudi transformacija poučevanja in učenja. Inštitut je danes prerasel v aktivistično zbirališče radikalnega izobraževanja, kjer se na podiplomskih programih, intenzivnih tečajih ipd. srečujejo aktivisti in aktivistke, predavatelji in predavateljice z vseh celin, ki v vzajemnem dialogu reflektirajo izkušnje s terenov, pretresajo teoretske poglede in perspektive, elaborirajo nove tehnike, teoretizirajo inovativne prakse itn.

Ultimativna zahteva socialne ekologije je podobno kot Hollowayeva teorija krika radikalno drugačna družba ali konfiguriranje “nove” družbe, ki pa je v nasprotju s prevladujočimi koncepti, osredotočena na vzajemen odnos med naravo in človekom, na ponovno harmonizacijo odnosa med naravo in človekom. Bookchin je pristopom nenehnega tekmovanja (vsak proti drugemu), brezmejnega izkoriščanja in opustošenja narave z analizo človekovega izkoriščanja narave in tudi človeka, kapitalističnih družbenih razmerij, institucij in struktur nastavljal zrcalo osvoboditve z “ekologijo svobode”, v dojemanju evolucije kot simbioze, ter iz zgodovinske perspektive ter analize odnosa med človekom in naravo izpeljal “teorijo rekonstrukcije družbe”.

Da bi lahko reharmonizirali, rekonstruirali, redefinirali sodobno ekološko krizo, so socialni ekologi najprej zastavili tri časovne okvire: preteklost, sedanjost in prihodnost. Pogledali so v preteklost in preiskali nekatera vprašanja. Kaj je narava? Odpovedali so se dualizmu (narava vs. družba) ter monizmu (vse je narava) in uporabili epistemološko razmišljanje in definiranje narave. To jih je pripeljalo do pomembne distinkcije, in sicer, da je v prvi naravi proces evolucije tekel v adaptacijo na okolje, v drugi naravi pa v prisvajanje ali “pokoritev” okolja človekovim potrebam. Za socialno ekologijo prva in druga narava nista izključujoči, vsekakor pa vsebujeta razlike, ki jih je treba poudariti in razumeti, če se želimo lotiti kritične analize sodobne družbe.

Pomembno je razumeti, da narava ni statični fenomen, temveč je proces nenehnega razvoja, evolucije. Socialna ekologija je raziskovala te procese naravne evolucije, iz katerih je izpeljala šest temeljnih principov: narava teži v gibanje k vse večji celovitosti in različnosti ter k svobodi; k enotnosti in različnosti; k nehierarhičnosti; k nevtralnosti, vzajemnosti in koevoluciji; določata jo tendenca k homeostazi ali dinamično balansiranje ter princip spontanosti. To so naravni principi, v katerih socialna ekologija prepozna možnost drugačne družbe. Za ponovno harmonizacijo narave in družbe predlaga spremembo družbe prek upoštevanja principov narave. Iz analize zgodovine prirodoslovja socialna ekologija izpelje še zgodovino antropologije, primerja in ugotavlja, v katerih družbah in na kakšne načine so se kazali principi iz narave, in niza primere nekapitalističnih kultur, ki so sledile principom narave.

Racionalna filozofija socialne ekologije v ekološki družbi (konfiguraciji nove družbe) vzpodbuja vse večjo kompleksnost, različnost in svobodo. Sodobni kapitalizem pa je po mnenju Daniela Chodorkoffa ubral prav nasproten proces. Družbe kapitalizma so abstrahirane do absurda. Zdi se nam, da imamo izjemno kompleksne odnose, vendar se za njimi skriva izjemno enostaven, linearni model družbe. Ker so človekovi potenciali veliko širši in pestrejši, kot jih razume kapitalizem, ki nagrajuje pohlepnost, tekmovalnost, bojevitost itn., socialna ekologija poudarja kompleksnost organske narave kot invencijo ekološke družbe. Chodorkoff je na predavanjih v Gorici postregel z vrsto antropoloških primerov družb, v katerih so bili nagrajevani tisti, ki so sledili principom narave. Druga značilnost ekološke družbe je, da omogoča doseganje enotnosti skozi različnost. Tretja, da mora biti osnovana nehierarhično, saj narava ne pozna kralja živali. Tega si je izmislil človek. Če bi v naravi iskali hierarhijo, bi morali na vrh piramide postaviti zeleno algo, ki proizvede 80 % kisika in omogoča, da planet naseljujemo tako ljudje kot živali. Četrty princip za ekološko družbo je nevtralnost, kot je ekosistem vzajemno odvisnih procesov. Prav tako bi morala biti homeostatska, da bi balansirala znotraj ekoloških meja. Ekološka družba ne more obstajati brez dovoljevanja spontanosti.

Podobno, kot se socialna ekologija loti preteklosti, gleda tudi na sedanost. Chodorkoff je primerjal okoljski pristop reševanja problema "kislega dežja" z rešitvami, ki jih ponuja socialna ekologija. Če bi se okoljevarstveniki lotili zgolj očiščevanja zraka, kar je sicer u redu, nikakor pa ne dovolj, socialna ekologija poleg odpravljanja problemov predloži tudi kritično analizo, ki pripelje do korenin – do reprodukcije kapitalizma – in alternative išče v novih načinih produkcije, v neposredni demokraciji, onkraj ošabnosti, da je družba lahko organska le, če je osnovana na hierarhiji itn.

Tudi časovnega okvira prihodnosti se socialna ekologija loteva iz utopične perspektive (utopija kot boljše mesto, kot tisto, kar bi lahko bila ali bi morala biti), iz samozavestne, premišljene in kritične analize za novo politično teorijo. Utopijo

socialna ekologija pojasnjuje s triemi potmi. Prva je zanikanje, so opozicijska gibanja, ki slikovito prikazujejo antihierarhičnost, anticentraliziranost itn. sodobne kapitalistične družbe. Ta korak bi lahko primerjali tudi s prvim korakom Hollowayeve teorije krika. Druga pot vzpodbuja kreiranje alternativ. Odgovarja na vprašanje, kako z invencijami presegati vezi kapitalizma in vzpodbujati invencijska premišljanja. Prehrambene korporacije kompostirajo lokalizirana kmetijstva, univerzitetno izobraževanje je zanikano in kompostirano z radikalnim izobraževanjem ipd. Temu bi Holloway rekel "gibanje onkraj", osvoboditev človekovih fetišiziranih, torej zatrtih potencialov in gibanje kreativnosti onkraj obstoječih struktur. Tretja pot, ki jo vzpodbuja socialna ekologija, pa je politika skupnosti, ki odpira nove načine premišljanja političnih praks. Vsakdo ima glas, vsakdo ima možnost. Chodorkoff kot primer politike skupnosti postavlja Vermont, kot redko, če ne edino državo, kjer se prakticira neposredna demokracija prek mestnih skupščin.

Drug primer, ki je verjetno eden zgodovinskih uspehov Chodorkoffove politične prakse, pa je decentralizacija četrti v New Yorku, kjer so aktivisti v sedemdesetih letih opustošen del mesta, geto s tristo tisoč prebivalci, decentralizirali in transformirali v alternativno četrt. V ta del mesta so oblastniške strukture mestne uprave preseljevale revne prebivalce ter brezdomce. Novonaseljenci so skupaj z aktivisti v nekaj letih prek ljudskih skupščin z neposredno demokracijo določali razvoj, od alternativnih načinov pridobivanja energije in hrane do rekonfiguracije sošeske. Zapuščena četrt je postala elitna sošeska s solarno energijo, biovrtovi, parki, otroškimi igrišči itn. Kasneje je mestna uprava podarjeno smetišče sicer prebivalcem nasilno odvzela, vendar pa je Chodorkoffova izkušnja pomembna, saj dokazuje, da je mogoče vzpostavljati alternativne politične skupnosti tudi znotraj neoliberalnih jeder. Sodobne prakse rekonstruiranja skupnosti v Latinski Ameriki dokazujejo sodobne poskuse kmetov, delavcev, staroselcev idr. skupin prebivalcev, ki so v izhodišče svojega boja postavili antikapitalistično družbo, družbene odnose, ideje in vizije, ki upoštevajo principe prve narave.

Za razkrivanje in reflektiranje socialne ekologije nam služijo temeljna Bookchinova dela, ki smo jih predstavili v njegovi biografiji. Prevedli smo tudi njegov članek o libertarnem municipalizmu ter prispevek Kapitalizem in okoljska kriza, ki je nastal kot odgovor na vprašanja Andrea Licata za uvod v Chodorkoffova predavanja v Trstu in Gorici. Bookchina sta starost in bolezen prisilila, da vse redkeje objavlja in vse redkeje javno predava, je pa študentkam in študentom vseskozi dostopen, saj skupaj z njimi še naprej preleva "socialno ekologijo" v svoji domači knjižnici. Socialna ekologija, kot jo je zastavil Bookchin, je bila pomembna alternativna politika in teorija že v času Bookchinovih začetnih del, ko so rasle raznovrstne "zelene" ali "okoljske" perspektive.

Nedvomno je njegov opus danes relevantnejši zaradi vrste fundamentalnih premikov in procesov, ki jih reproducirajo sodobna znanost, politika in ekonomija v dojemanju narave in človeka, vednosti, političnega; v mislih imamo seveda privatizacijo, patentiranje in manipuliranje naravnih danosti, vednosti, uporov, bojev ipd. Tako sodobna ekološka kriza, ki nastaja zaradi neusmiljenega izkoriščanja naravnih danosti, onesnaževanja in genskega manipuliranja, na katero vse pogosteje in vse bolj radikalno odgovarja prav narava sama, kot vrsta procesov, ki spreminjajo in (re)definirajo naša življenja in življenje narave, zahtevajo temeljne premisleke razvoja, možnosti razvoja in življenja narave in kulture v prihodnosti. Bookchinova socialna ekologija, kot teorija in praksa, postaja ravno zaradi teh razlogov, ter zaradi umanjkanja “resnih” in “celostnih” globalnih alternativ, vsakič znova aktualnejša. Njena “neustrašna utopičnost”, kot jo poimenuje Chodorkoff v svojem prispevku, je mogoča predvsem zato, ker izhaja iz vzajemnosti “prve” in “druge” narave, medtem ko se večina alternativ še vedno osredotoča zgolj na “drugo naravo” – torej na družbo.

V slovenskem institucionalnem prostoru je bila Bookchinova filozofija praviloma slabo prezentirana in še redkeje uporabljena. Velikega navdušenja zanjo ne najdemo niti med producenti vednosti niti v institucionalni ali nevladni sferi. Slednja sicer ponuja naravovarstvo v nevladnih organizacijah ter okoljevarstvo v znanstvenih disciplinah, vendar se takega “ekološkega” projekta loteva segmentirano, kategorialno, fetišizirano, ne pa procesno, integralno in celostno. Študij ekologije zahteva razmišljanja, ki bi bila v sozvočju z zavestjo o biosferi. Ekologija obravnava gene, organizme, ekosisteme in biosfero kot celosten biotop, v katerem sta zdravje in kvaliteta življenja vsakega dela odvisna od zdravja in kvalitete življenja celote. S tako ekologijo so se v Sloveniji bolj ali manj “vidno” ukvarjali posamezniki in posameznice. Nekateri so sodelovali pri oblikovanju tega bloka ter v preteklih objavah Oikosa, vidnejši so bili tudi nekateri aktivisti in aktivistke z direktnimi akcijami na terenih ter z množenjem kazenskih ovadb, pobud za presojo ustavnosti zakonov ipd.

Tudi v Sloveniji se mahinira neoliberalna paradigma, ki korenito posega v naša življenja, ki s privatizacijo, z gospodarskim razvojem, ki poudarja “rast zaradi rasti same” ali princip “rasti ali crkni”, in s protiekološkimi politikami uničuje ter odtuja osnovne življenjske vire. S popisovanjem vodnih zajetij se je nedvomno pričel proces privatizacije matrike družbe – vode. Z neoliberalnimi procesi lastninjenja vode, ki jih v največji meri uvajata Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka, se spreminja tudi družba: Mehika je najbrž skrajnejši primer pomanjkanja pitne vode, kjer dojenčki namesto vode uživajo kokakolo ali pepsi; v Buenos Airesu se je zaradi privatizacije vode in prepолоvitve zaposlenosti v tem sektorju cena vode podvojila, kakovost vode pa drastično poslabšala; v Boliviji se je zgodba o privatizaciji vode zaradi upora državljanek in državljanov končala v prid

narave in ljudi. Vzpostavili so socialno kontrolo, tako z neposredno demokracijo sami odločajo o kvaliteti in uporabi vode.

Socialna ekologija pa se sodobnih vprašanj loteva s konsenzom o človekovih potrebah, na njih odgovarja z ekološkim imperativom ter razvija novo etično bazo za udeležbo in sodelovanje; išče konfiguracijo nove družbe ter tudi predlaga prakso radikalno nove politike današnjega časa.

Prispevek socialne ekologije, ki ga ponujamo, bi bil nemara lahko zanimiv tudi za nov univerzitetni podiplomski študij "varstva okolja", ki se v Sloveniji odpira v študijskem letu 2004/2005 in je, kot je razvidno iz utemeljitvenega dokumenta, nastal zaradi "naraščajoče krize okolja, ki spreminja družbene vrednote in vedenje ljudi", pa tudi zato, "ker Slovenci pri varstvu okolja ne smemo zaostajati" in ker je za "naše javno mnenje postalo varstvo okolja imperativ", medtem ko "zamujamo v razširjanju ekoloških znanj o uspešnih varstvenih ukrepih ter v gospodarskih in tehničnih ukrepih pri varovanju okolja".

Ekologija bi morala iz "izgovora" ali "potrebe" v institucionalnih ustanovah in v naših vsakdanjih življenjih prerasti v politiko, torej v naše vsakdanje početje, v vsej svoji raznolikosti, spontanosti, kompleksnosti in ustvarjalnosti, ki jo je tudi vzpostavila. Pri tem merimo predvsem na študentkam in študentom dostojen izobraževalen program, ki bi jim omogočal prepoznavanje temeljnih ekoloških procesov; pa na primerne programe razvoja, ki so bili do danes rezervirani zgolj za neoliberalne mahinacije, ki brez pomislekov izničujejo "prvo naravo", da bi tako "na silo" povečale nacionalni BDP; pa na alternativno izrabo naravnih virov, alternativno pridelavo, predelavo in ponovno uporabo pridelkov in izdelkov, ki nam omogočajo kakovostno delovanje, ustvarjanje – torej življenje.

Ekologija ni le ena od komponent za razumevanje sveta, kakor je žal pogosto uporabljena, pač pa integralni proces našega bivanja in delovanja, zato bi jo bilo tako treba tudi slej ko prej obravnavati. Kot ugotavlja Bookchin, je sicer nešteto načinov, ki bi "kapitalizmu polepšali obraz", skoraj nobenega pa, ki bi njegovo nesvobodo, hierarhičnost, centralizacijo, instrumentalizacijo, fetišizacijo ipd. zatrl ali ukinil. Namen tega bloka ni bil zapakiranje kapitalizma v tako obliko, da ne bi prepoznali destruktivnega potenciala, pač pa premišljanje o možnih konfiguracijah take družbe, ki bi dovoljevala, če že ne vzpodbujala osnovne principe (prve in druge) narave. To smo poskušali premišljati tudi avtorji prispevkov v tem bloku. Vabimo vas, da preverite našo kreativnost.